



FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/1 (Haziran / June 2023), 213-230

Begavî'nin İbadet Konularında Dört Mezhebe Muhalefeti (Abdest ve Namaz Örneği)*
Begavi's opposition to the four islamic sects about worship (sample of ablution and prayer)

Ramazan AYDEMİR

Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı

PhD. Student, Fırat University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic Law, Elazığ /Türkiye

r-aydemir@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9574-3397

Erdoğan SARITEPE

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law

Elazığ/Türkiye

esaritepe@firat.edu.tr ORCID: 0000-0002-1801- 4625

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Mart/March 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Haziran/June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as

Aydemir, Ramazan- Saritepe, Erdoğan. "Begavî'nin İbadet Konularında Dört Mezhebe Muhalefeti (Abdest ve Namaz Örneği)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2023), 213-230.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1274536

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ramazan Aydemir, Erdoğan Saritepe).

Yayıncı / Published by

Fırat Üniversitesi/ Fırat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

* Bu makale, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan "et-Tehzib Bağlamında Bagavî'nin Fıkıhçılığı" Doktora Tezinden geliştirilerek oluşturulmuştur.

Begavi's opposition to the four islamic sects about worship (sample of ablution and prayer)

Abstract : It is know that there are disagreements among sects and fuqahas in every period. When we examine the sources of Shafii sects we can see that contradictions about furu fiqh started in early times with Müzeni (264/278) and continued with Ibn Sureyc and İstahrî (v. 328/940) and also mostly in later periods. It is known that Begavi who lived in the later period of the 5th century and in the beginning of the 6th century belonged to the Shafii sects. However it doesn't mean that he attached to the Shafii sect by bigotry. Because when Begawi makes a judgment on a subject based on an evidence that he believes to be strong, he defends it even if he opposes the muftabih view of the sect he belongs to. And this indicates that the sect which he belongs to doesn't prevent him from making ijthihad freely. Begavi has written a lot of books in many fields like tafsir, hadith, fiqh and qiraat. His reputation and competence in the field of tafsir and hadith has reached up to today. But it is difficult to say this for his competence in the field of hadith. Because we think that there has not been enough academic studies which can show his perfection on this field. Begavi was an influential figure in Shafii sect and had affected fuqahas and literature of the sect later with his works in the field of fiqh such as el-Kifâye fi'l-fiqh, Şerhu'l-Muhtasar, Tâcu'l-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmî ve'l-Bûs, Fetâvâ, Tercemetü'l-aḥkâm and et-Tehzîb fi'l-fıkıḥ alâ mezhebi'ş-Şâfiî. Among the works he wrote in the field of fiqh, et-Tehzib can be considered as a basic source for Islamic law in general and for the Shafii sect in particular. Begavi's views in the works he wrote in the field of fiqh due to his belonging to the Shafi'i sect generally developed within the framework of the method developed by this sect. However, Begawi, with the views he put forward from time to time, opposed the views of Imam Shafii and the muftabih views in the Shafi'i sect. In addition, he expressed views contrary to the muftabih views in the Hanafi, Maliki and Hanbali madhhabs. Begavi sometimes proved these views that was subject to contradictions with verses and hadiths and sometimes by comparison. In our study, Begavi's opposition to the views of Hanafi, Maliki, Shafii and Hanbali sects, which are known as the four Sunni fiqh sects, about wudu and prayer are discussed together with their evidences. As we determine with our study Begavi contradicts about worship ablution, ghusl and waste of water of water in wudu and ghusl the obligatory amount in wiping the head in wudu and whether it is necessary to complete the prayer by wiping on the coverings (splint, plaster etc.). And also he contradicts about whether it is necessary to return to the prayers after recovery and it necessary to be an imam and provisions such as the priority of jurist, and muttagin in doing so have contardicted the muftabih views of the four madhabs. While the fuqahas assert that wasting water in wudu and ghusl was makruh Begavi asserted that wasting water in wudu and ghusl was haram and oppoesed to them. While Fuqaha said that people should make wudu in head at least one fourth of the head Begavi said that wudu should be quantity of nasiyah and this was a religious duty. In addition while fuqaha believed to different views about being an imam, faqih, qarî and priority of muttagin. Begavi preferred muttagin to qarî and faqih. Begavi, who is of the opinion that it is not necessary for a person who performs prayers by wiping on the bandage during ablution doesn't need to repeat their prayers again and declares the necessity of repeating the prayer beacuase such situations are rare in human life and expresses his opinions with reasons.

Key Words: Begavi, the Sects, the Shafii sect, Opposition, Worship.

Begavî'nin İbadet Konularında Dört Mezhebe Muhalefeti (Abdest ve Namaz Örneği)

Öz: Her dönemde fukahâ ve mezhepler arasında ihtilafın olduğu bilinmektedir. Şafîî mezhebi kaynakları incelendiğinde, özellikle furû fıkihta ihtilafın erken dönemde Müzenî (v. 264/878) ile başlayıp İbn Süreyc (v. 306/918) ve İstahrî (v. 328/940) ile devam ettiği sonraki dönemlerde de ziyadesiyle varlığını sürdürdüğü malumdur. Begavî'nin (v. 516/1122) eserleri incelendiğinde onun da bu geleneğin içerisinde yer aldığı görülür. Beşinci yüzyılın sonu altıncı yüzyılın başlarında

yaşayan Begavî'nin amelen Şâfiî mezhebine mensup olduğu bilinmektedir. Ancak onun Şâfiî mezhebine mensup olması bu mezhebe taassupla bağlandığı anlamına gelmemelidir. Zira Begavî bir konuda kuvvetli olduğuna inandığı bir delile binaen hüküm verdiğinde mensubu bulunduğu mezhebin müftâbih görüşüne muhalif olsa dahi onu savunur. Bu da mensubu olduğu mezhebin dahi onu özgür ihtihaddan alıkoymadığına delalet etmektedir. Begavî tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi birçok farklı alanda eserler telif etmiştir. Begavî'nin tefsir ve hadis alanlarındaki yetkinliği ve şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak fıkıh alanındaki yetkinliği için aynı şeyi söylemek zordur. Zira bu alandaki yetkinliğini ortaya koyacak kadar akademik çalışmanın yapılmadığını düşünüyoruz. Begavî, fıkıh alanında telif ettiği *el-Kifâye fi'l-fıkh*, *Şerhu'l-Muhtasar*, *Tâcu'l-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmî ve'l-Bûs*, *Fetâvâ*, *Tercemetü'l-aḥkâm ve et-Tehzîb fi'l-fıkh alâ mezhebi's-Şâfiî* eserleriyle mensup olduğu Şâfiî mezhebinde söz sahibi olup kendisinden sonra mezhep fukahâsını ve literatürünü etkilemiştir. Begavî'nin fıkıh alanında telif ettiği eserleri arasında *et-Tehzîb*, genelde İslam hukuku için özelde ise Şâfiî mezhebi için temel bir kaynak olarak kabul edilebilir. Begavî'nin Şâfiî mezhebine mensubiyetinden dolayı fıkıh alanında telif ettiği eserlerindeki görüşleri, genelde bu mezhebin geliştirdiği usûl çerçevesinde gelişmiştir. Bununla beraber Begavî, zaman zaman ileri sürdüğü görüşler ile İmam Şâfiî'nin görüşlerine ve Şâfiî mezhebindeki müftâbih görüşlere muhalefet etmiştir. Aynı zamanda Hanefî, Maliki ve Hanbeli mezheplerindeki müftâbih görüşlerin aksine görüşler de serdetmiştir. Begavî bu ihtilaflara konu olan görüşlerini bazen ayet ve hadisler ile bazen de kıyasla delillendirmektedir. Çalışmamızda Begavî'nin, dört sünni fıkhî mezhep olarak bilinen Hanefî, Maliki, Şâfiî ve Hanbeli mezheplerinin abdest ve namaz ile ilgili görüşlerine muhalefeti delilleriyle birlikte ele alınmıştır. Araştırmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Begavî, ibadetler konusunda, abdest ve gusûlde suyun kullanımında israfın hükmü, abdestte başın mesh edilmesinde vacip olan miktar, abdest alırken sargı (atel, alçı vb.) üzerine mesh ederek namaz kılanın iyileştikten sonra namazlarını iade etmesinin gerekip gerekmediği ve imamlık yapmada kârî, fakih ve müttakînin önceliği gibi konularda dört mezhebin müftâbih görüşlerine ihtilaf etmiştir. Fukahâ, abdest ve gusûlde suyun kullanımında israfın mekruh olduğunu ifade ederken Begavî, abdest ve gusûlde suyun israf edilmesinin hükmünün haram olduğunu söyleyerek, fukahâyâ muhalefet etmiştir. Fukahâ, abdestte başın mesh edilmesinin en az miktarı konusunda farklı görüşler ileri sürerken Begavî, abdestte başın nasiye miktarı mesh edilmesinin farz olduğunu söylemiştir. Yine fukahâ imamlık yapmada kârî, fakih ve müttakînin önceliği konusunda da farklı görüşlere kani olurken Begavî, müttakînin, kârî ve fakihe tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Abdest alırken sargı üzerine mesh ederek namaz kılanın iyileştikten sonra namazlarını iade etmesinin gerekmediği kanaatinde olan cumhura karşı Begavî, bu gibi durumların insan hayatında nadir görüleceğinden hareketle namazın iadesinin gerekeceğini beyan eder. Bu çalışmadaki amacımız abdest ve namaz özelinde Begavî'nin dört mezhebe ihtilafını tespit edip ilim dünyasına arz etmektir.

Anahtar kelimeler: Begavî, Mezhepler, Şâfiî Mezhebi, Muhalefet, İbadet.

Giriş

Hicri V. yüzyıl âlimlerinden olan Begavî'nin künyesi ve adı kaynaklarda Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. Ferrâ el-Begavî olarak geçmektedir. Tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi birçok alanda eser telif eden Begavî'nin tefsir ve hadis alanında şöhreti yayılmıştır.

Begavî, fıkıh alanında *el-Kifâye fi'l-fıkh*, *Şerhu'l-Muhtasar*, *Tâcu'l-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmî ve'l-Bûs*, *Fetâvâ*, *Tercemetü'l-aḥkâm ve et-Tehzîb fi'l-fıkh alâ mezhebi's-Şâfiî* gibi günümüze ulaşan ve ulaşamayan birçok eser telif etmiştir. Özellikle *et-Tehzîb fi'l-fıkh alâ mezhebi's-Şâfiî*, Begavî'nin

fıkıh alanında yazdığı en geniş ve kapsamlı ansiklopedi türü bir eser olarak bilinmektedir.¹ *et-Tehzib*, bazı tarih ve tabakât eserlerinde *et-Tehzib fî'l-fıkıh alâ mezhebi's-Şâfiî*² bazılarında *et-Tehzib fî fikhî İmami's-Şâfiî*³ bazılarında ise sadece *et-Tehzib*⁴ olarak zikredilmektedir. Begavî, bu eserinde sahabe, tabiîn fakihlerinin, İmam Şâfiî'nin ve mensup olduğu Şâfiî mezhebinin görüşlerine yer verdiği gibi Hanefî, Maliki, Hanbelî mezheplerinin ve diğer fukahânın da görüşlerine yer vermektedir.

Begavî, Şâfiî mezhebine mensup olmasına rağmen İmam Şâfiî'nin (v. 204/820) görüşlerine ve Şâfiî mezhebindeki müftâbih görüşlere muhalif görüşler ileri sürmüştür. Begavî'nin mezhebine muhalif görüşleri, bazen diğer mezheplerin görüşlerine muvafık olmuştur. Diğer taraftan Begavî'nin Şâfiî mezhebindeki müftâbih görüşlere muhalif olan görüşlerinden bir kısmının Hanefî, Maliki ve Hanbelî mezheplerindeki müftâbih görüşlere de muhalif olduğu müşahade edilmiştir.

Bu çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Begavî'nin ibadetler konusunda aynı anda dört sünni fıkıh mezhebine muhalefeti; abdest ve gusûlde suyun kullanımında israfın hükmü, abdestte başın mesh edilmesinin miktarı, imamlık yapmada kârî, fakih ve müttakînin önceliği, abdest alırken sargı vb. üzerine mesh ederek namaz kılanın iyileştikten sonra namazlarını iade etmesinin gereklik gerekmediği ve sünnetin vaktinin meşruiyeti konu başlıkları altında incelenecektir.

1. Abdest ve Gusûl Suyunun Kullanımında İsrâfın Hükmü

Allah (cc), insanı yaratmış ve onun hayatını sürdürmesi için birçok nimet bahşetmiştir. Bu nimetler arasında "su" en önde gelenlerden biridir. Zira hayat su ile mümkündür. Ayrıca dinimizde ibadetlerin çoğunun geçerliliğinde necâsetten tahâret ve hadesten tahâretin şart olduğu bilinmektedir. Her iki temizliğin yapılmasında su, daima ilk sırada yer almaktadır. İnsanların, bu derece önemli bir nimeti koruması nimete şükür babından kabul edilir. Bu nimeti israf etmek ise nimete karşı nankörlük olarak nitelenir. Dolayısıyla su kullanılırken her alanda olduğu gibi gusûl ve abdestte de israftan kaçınıp tasarruf yapmanın önemli olduğu vurgulanmaktadır.

İsraf sözlükte; niyeti aşmak, savurganlık ve gereksiz harcama gibi anlamlarda kullanılır.⁵ İstilahta ise, bir şeyi layık (helal) olan mahalde münasip olan miktardan ziyade sarfetmek

-
- ¹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzib fî fikhî'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvid, (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1418/1997) 1/78.
 - ² Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrût: Dâru's-Sadır, 1995, 1/468.
 - ³ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kasım es-Sülemî ed-Dımaşkî, *el-Gâye fî ihtisâr'n-nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ' (Beyrût: Dâr'n-Nevâdir 1437/2016), 8/475; Ali Rıza Karabulut- Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu't-Târih, (et-Turasü'l-İslâmî fî Mektubâti'l-Âlem el-Mahtûtât ve'l-Metbû'ât)*, (Kayseri: Dâru'l-Ukbâ, 1422/2001), 2/996.
 - ⁴ Ebû'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'iz-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev essbetehü'l-ayân*, thk. İhsan Abbâs (Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1398/1978), 2/136; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*; thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1405/1985), 19/440; Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Mustafa Turkı (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 13/41; Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, (Beyrût: Dâru'l- Kütübî'l-İlmîyye, 1417/1997), 3/66, 162; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tânehî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî (Kahire: Dârü'l-Hicr, 1413), 7/75; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Turkı (b.y.: Dâru Hicr, 1419/1998), 15/343, 16/262; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed İbnü'l-Mülakkân el-Ensârî el-Mısırî, *el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, thk. Ayman Nasru'l-Ezherî-Seyyid Muhnî, (Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1997/ 1417), 118; Ebû's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî Şühbe el-Esedî ed-Dımaşkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Hafız Abdu'l-Âlim Han (Beyrût: Âlimü'l-Kütüb, 1407), 1/281.
 - ⁵ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrût: Dâru's-Sadr, 1914), 9/148; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 2005/1426), 819; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Bir grup araştırmacı (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 12/428.

(harcama) anlamına gelmektedir.⁶ Maverdî'de (v. 450/1058) israfı, "İzin verilen sınırın aşılması" şeklinde tanımlamaktadır.⁷ Tanımından da anlaşıldığı gibi israf, her türlü nimette olabileceği gibi suyun kullanımında da olabilmektedir.

Suyun gerek gusül gerek abdest alımında tasarruflu kullanılmasında fukahâ arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Aslında burada ihtilaf, oluşabilecek israfın hükmündedir. Abdestte azaların üç kereden fazla yıkanması israf kabul edilmektedir.⁸ Burada fukahânın ihtilaf ettiği konu bu israfın haram veya mekruh olmasıdır.

Begavî'nin de mensup olduğu Şâfiî fukahânın iki farklı eğilimde olduğu görülmektedir. Birinci görüşe göre gusül veya abdest alındığında suyun israf edilmesi haramdır.⁹ Begavî ve Mütevellî (v. 478/1085)¹⁰ bu görüşü mezhepte müftâbih olan görüşe muhalefet ederek tercih etmiş¹¹ ve görüşlerini, Abdullah b. Ömer'den (v. 73/693) aktarılan "Rasûlullah (s.a.s.), Sa'd'a uğradı. Sa'd abdest alıyordu. "Bu israf nedir?" diye sordu. Sa'd (v. 5/627), "Abdest almakta israf olur mu?" diye sordu. "Evet, akan bir nehir kenarında olsan bile" dedi.¹² rivayeti ile Abdullah b. Mugaffel'den (v. 59/679) yapılan "Bu ümmetin içinde temizlik ve duada haddi aşan kimseler olacaktır."¹³ rivayetini delil getirerek desteklemektedirler.¹⁴ Onlara göre, rivayette geçen temizlikte haddi aşmak, abdest alındığında suyun israf edilmesi ve azaların üç defadan fazla yıkanması demektir.¹⁵

İkinci görüşe göre ise, gusül veya abdest alındığında suyun israf edilmesi mekruhtur.¹⁶ Şâfiî mezhebi kaynaklarında fukahânın genelinin tercih ettiği ikinci görüşün aynı zamanda mezhepte müftâbih görüş olduğu kabul edilir.¹⁷ Bu görüşü kabul eden fukahâ, birinci görüşü tercih edenlerin delil olarak kullandıkları rivayetlere yer vermekle beraber, mezkur rivayetlerdeki israfın haram değil mekruh anlamında olacağı kanaatini taşımaktadır.¹⁸ Ayrıca, Buhârî (v. 256/870) de ilim ehlinin abdestte israfı mekruh kabul ettiklerini beyan eder.¹⁹

⁶ Ebû Cayib Sadî, *el-Kâmûsi'l-fikhî lugat ve istilâhen*, (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1408/1988), 170; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 260.

⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî el-Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir fi fikhî mezhebi'l-İmami's-Şâfiî (Vehuve şerhu muhtasari'l-Müzeni)*, thk. ve Ta'lik: Ali Muhammd Muavviz-Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1419/1999), 6/340.

⁸ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/133; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, el-Mısrî, *el-Bahrü'r-râik şerhu kenzü'd-dekâik*, (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1/30.

⁹ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/343; Ebû Zekerıyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Mürf en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, (Kahire: Dârü'l-Münîre, 1344-1347), 2/190.

¹⁰ Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî en-Nisâbü'rî, müellifimiz Begavî'nin hocası Kadî Hüseyin el-Merverruzî'den fıkıh almıştır. Fıkıh alanında yazılmış *et-Tetimmetü'l-İbâne* adında eseri bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/106 vd.; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Davud b. Kesîr ed-Dımaşkî, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfiyyin*, thk. Ahmed Ömer Haşim vd. (b.y.: Mektebeti's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1993/1413), 463-464.

¹¹ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/343; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/190; Mahmûd Ahmed Ahmed Taha Şuayb, *İhtiyârâtü'l-İmâmi'l-Begavî el-fikhîyyeti fî'l-ibâdât*, (b.y.: 2021), 240.

¹² İbn Mâce, "Taharet", 48 (No. 425).

¹³ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Aş'as el-Ezdî es-Sicistânî, es-Sünenî Ebî Dâvûd, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî (b.y.: Dârü Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Taharet", 43 (No. 96); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1424/2003), 1/303.

¹⁴ Begavî, *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr vd., (Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1997), 3/237; Begavî, *Mesâbilhu's-sünne*, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aslı vd. (Beyrut Dârü'l-Ma'rife, 1407/1987), 1/211. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/190; Mahmûd, *İhtiyârâtü'l-İmâmi'l-Begavî*, 242 vd.

¹⁵ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu süneni Ebî Dâvûd*, (Riyad: Mektebeti'r-Rüşd, 1420/1999), 1/266.

¹⁶ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/133; Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvîni, *Fethu'l-'aziz fi Şerhi'l-Vecz (eş-Şerhu'l-kebir)* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, ts.), 1/453; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/190, 466; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Züheyr eş-Şavîş (Beyrut: Mektebeti'l-İslâmî, 1412/1991), 3/234.

¹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/190.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl*, (b.y.: Dârü'l-Fıkr, 1412/1992), 1/78, 260; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1386/1966), 1/132.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li İbn Battâl*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebeti'r-Rüşd, 1423/2003), 1/214.

Mevzu hakkında Şâfiiler dışında diğer fukahânın görüşlerine bakıldığında da iki görüşün olduğu görülmektedir. Birincisinde, gusül veya abdest alındığında suyun israf edilmesi tahrîmen mekruh iken diğerinde tenzîhen mekruhtur.²⁰ Hanefilerin ve Malikilerin geneli ikinci görüşü tercih etmektedirler.²¹ Hanbeli mezhebinin meşhur görüşü de bu doğrultudadır.²²

Begavî *Tehzib* adlı eserinde gusül ve abdest konusuna yer verdiği bölümde suyun israf edilmesinin haram olduğunu ifade etmektedir.²³ Ancak Begavî, *Şerhu's-sünne*'de "Abdest ve Gusül İçin Su Miktarı" başlığı altında konu hakkındaki rivayetlere de yer vererek analizlerini yapmaktadır.²⁴ Begavî bu eserinde suyun kullanımında tasarrufun müstahab, israfın ise mekruh olduğunu dile getirir.²⁵ Bunun nadir rastladığımız bir durumun olduğunu ifade etmek istiyoruz. Çünkü Begavî'nin eserleri incelendiğinde aynı konu hakkında iki farklı görüşünün ifade edildiğine pek rastlanılmamaktadır. Ancak bu konuda zaman içerisinde kanaatinin değiştiği görülmektedir. Begavî *et-Tehzib*'in mukaddimesinde *et-Tehzib*'i, *Şerhu's-sünne*'den daha sonra telif ettiğini beyan etmektedir.²⁶ Dolayısıyla onun *et-Tehzib*'i telif ederken *Şerhu's-sünne*'de yer verdiği rivayetlerden habersiz olduğu düşünülemez. Begavî *et-Tehzib*'de, *Şerhu's-sünne*'de yer vermediği daha kuvvetli bir delile mi rastladı onu bilemiyoruz. Çünkü *et-Tehzib*'e bakıldığında Begavî'nin konu hakkında herhangi bir delile yer vermediği, ancak görüşünün değiştiği görülür. Burada ulemanın takip ettiği yolu izleyerek Begavî'nin daha sonra telif etmiş olduğu eserindeki görüşünün tercih ettiği görüşü olduğu kanaatine ulaşabiliriz.

Mesele hakkında Begavî ve diğer fukahânın görüş ve delilleri incelendiğinde ihtilafın, suyun israfının önlenmesi hakkında varid olan haberlerin tevilinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Begavî, haberde geçen israf ve haddi aşmaya haram hükmünü verdiğinden dolayı gusül ve abdestte suyun israf edilmesinin haram olduğunu savunurken diğer fukahâ ise aynı rivayetlere mekruh hükmünün verilebileceği dolayısıyla abdest ve gusülden israfın mekruh olacağı kanaatine varmışlardır.

Günümüzde suyun tasarruflu kullanımı hakkında uzmanların uyarıları dikkate alındığında, Hz Peygamber'in (s.a.s.), Sa'd b. Muâz'ı abdest alırken uyarması²⁷ ve İslam'ın²⁸ prensip olarak suyun israf edilmemesinin gerektiğini ortaya koyması konunun ehemmiyetinin günümüzde de devam ettiğini açık şekilde göstermektedir. Begavî'nin bu konuda açık şekilde haram hükmünü vermesi, su kaynaklarının çok az olduğu yerlerde durgun sularla temizlik yapan veya abdest alan kişinin karşılaşabileceği zorlukları göz önünde bulundurduğundan olabilir.

Begavî, gusül veya abdest alındığında suyun israf edilmesinin hükmünün haram olduğunu ifade ederek dört mezhepteki müftâbih görüşe ihtilaf etmiştir. Bu konuda Begavî'nin görüş ve tercihi, dört mezhebe muhalif olsa dahi günümüzde fazlasıyla önem kazandığını düşünüyoruz.

2. Abdestte Başın Mesh Edilmesinin Miktarı

²⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/30; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/132.

²¹ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî, *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Hümeys Abdülhak (b.y.: ts.) 134; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*, (Kahire: Metbeatî'l-Halebî, 1356/1937), 1/13; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 1/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/132.

²² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî fî İbn Kudâme*, thk. Komisyon (Kahire: Mektebeti'l-Kahire, 1388-1389/1968-1969), 1/368, 2/148.

²³ Begavî, *et-Tehzib*, 1/343.

²⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Muhammed Züheyr eş-Şavîş - Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Mektebeti'l-İslâmî, 1403/1983), 2/51 vd.

²⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 2/53.

²⁶ Begavî, *et-Tehzib*, 1/124-125.

²⁷ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/133; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/165; Şemsuddin Ebü'l-Ferec, Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *Şerhü'l-kebir*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türki-Abdülfettâh Muhammed Halvî (Kahire: Hicr, 1410/1995), 1/368, 2/148.

²⁸ el-A'râf 7/31.

Abdest, farz, sünnet ve adapdan oluşan bir ibadet olarak kabul edilebilir. Abdestin farzlarından biri olan başın mesh edilmesi nass ile sabittir²⁹ ve hükmünün farz olduğu konusunda fukahâ ittifak etmiştir.³⁰ Ancak, mesh edilmesi gereken miktar, diğer bir ifadeyle başın ne kadarını mesh etmekle farzın yerine geleceği fukahâ arasında ihtilaf konusu olmuştur.³¹ Begavî, bu konuda mezhep içerisinde kendine özgü bir görüş ortaya koymuştur.

Konu ile ilgili fukahâ içerisinde öncelikle Şâfiî mezhebinin içindeki ihtilafa yer verecek olursak; Şâfiî fakihler bu konuda üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir.³² Birinci görüşe göre en az nasiye³³ (perçem) miktarı kadar başın mesh edilmesi gereklidir.³⁴ Begavî bu görüşü savunmaktadır.³⁵ Nevevî (v. 676/1277), eser adı vermeden Müzenî'nin böyle bir görüşünün olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Ancak Müzenî'nin *Mutasar'*ında böyle bir görüşüne rastlamadık. Hanefilerden Tahavî (v. 321/933) ve Kerhî (v. 340/952); Malikilerden Eşheb b. Abdülaziz (v. 204/820); Ahmed b. Hanbelden (v. 241/855) bir rivayet ile Hanbelilerden Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (v. 458/1066) gibi fakihler; başın mesh edilmesinin en az miktarının nasiye kadar olması gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁷ Bunlar, görüşlerini desteklemek için "*Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın...*"³⁸ ayetini ve Muğire b. Şü'be'nin (v. 50/670) babasından rivayet ettiği "*... Hz. Peygamber (s.a.s.) bir yolculukta abdest alırken önce elini yüzünü yıkadı, ardından alınına (Nasiye), sarığına ve meshleri üzerine mesh etti ...*"³⁹ rivayetini delil olarak ileri sürmektedirler.⁴⁰

Şâfiî mezhebindeki ikinci görüşe göre farzın yerine gelmesi bakımından mesh denilecek kadar başa -bir kıl kadar dahi olsa - dokunmak yeterlidir. Mezhep içerisinde meşhur ve müftâbih görüş budur.⁴¹ Abdestte farz olan meshin yerine gelmesinin, adına mesh denilecek miktarda dokunmakla yerine geleceğini ileri süren fukahânın delili ise mezkûr ayettir. Bu görüşte olan fukahâ وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ ayetindeki "be" harfinin teb'id ifade ettiğini, dolayısıyla farz olan mesh için az ya da çok

²⁹ el-Mâide 5/6.

³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/92.

³¹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/114; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), 1/19.

³² Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/114; Mahmûd, *İhtiyârâtü'l-İmâmî'l-Begavî*, 181.

³³ Başın ön tarafında bulunan saçlar. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 15/327; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 40/91.

³⁴ Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000), 1/124; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249.

³⁵ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249.

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/398.

³⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye ve Dâru's-Sirâc, 1431/2010), 1/316; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fi tertibi's-şerâ'î'* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1486/1986), 1/4; Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib el-Kurdî el-Maliki, *Câmi'u'l-ümmehât*, thk. Ebû Abdurrahman el-Ahdarî (b.y.: el-Yemâme, 1421/2000), 49; Ebû'l-Berekât Mevdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadr el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. (b.y.: Metbeatü'l-Sünneti'l-Mahammediyye, 1369), 1/12; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348, 351; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/202-203.

³⁸ el-Mâide 5/6.

³⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Metbe'ati İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), "Tahâret", 23 (No. 81).

⁴⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/316; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î'*, 1/4; İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 49; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/12; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348, 351; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/202-203; Mahmûd, *İhtiyârâtü'l-İmâmî'l-Begavî*, 184-185.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1415/1995), 1/41-42; Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil el-Müzenî el-Mısrî, *Muhtasaru'l Müzenî fi furu's-şâfiyye*, Tashih: Ebî Âmir Abdullah Şerafeddin ed-Dâğistânî (Riyad: Dâru Medâric, 1440/2019), 1/20; Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî, *et-Ta'likatu li'l-Kâdî Hüseyin*, thk. Ali Muhammd Muavviz-Adil Ahmed Abdu'l Mecud (Mekke: Mektebetü Nezâr, ts.), 1/271-272; Ebû'l-Mehâsin Fahrü'lislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî, *Bahrü'l-mezheb fi fûrû' mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Tarık Fethi es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 2/93; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim-Muhammed Muhammed Tâmer (Kahire: Dâru'l-İslam, 1418), 1/268; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249; Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 1/353; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/398; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 1/53.

başın bir bölümünü mesh etmenin yeterli olduğunu ifade ederler.⁴² Ayrıca bu görüş sahipleri yukarıda yer verdiğimiz ayet ve rivayeti de şöyle yorumlarlar; ayet, âmm olup genel hüküm ifade etmektedir. Yani farz olan mesh için başın tamamını mesh etmek gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sadece nasiyeyi mesh etmesi, başın bir bölümünün mesh edilmesinin yeterli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onlara göre az veya çok başın bir kısmını mesh etmek yeterlidir.⁴³ Diğer taraftan, başın mesh edilmesinin en az miktarı konusunda tabiûndan Şa'bî (v. 104/722), Hasan el-Basrî (v. 110/728), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), fukahâdan Dâvûd ez-Zâhirî (v. 270/884) ve Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü, Şâfiîlerin müftâbih görüşü ile örtüşmektedir.⁴⁴

Üçüncü görüş sahipleri tarafından ise meshin yerine gelmesi için en az üç kıl ve daha fazlasının mesh edilmesi gerektiği ifade edilir.⁴⁵ Nevevî ve diğer bazı Şâfiîlerin nakline göre Şâfiîlerden *et-Talhîs*'in sahibi İbnü'l-Kâs (v. 335/946) ve Ebü'l-Hasan b. Hayrân (v. ?) bu görüşü savunmaktadırlar.⁴⁶

Hanefilerde başın en az üç parmak kadar mesh edilmesi gerektiğini ifade eden⁴⁷ bir görüş bulunsa da Hanefilerin konu hakkındaki meşhur görüşü, başın en az dörtte biri kadar mesh edilmesidir.⁴⁸ Hanefiler, mezkûr delillerden hareketle nasiyenin, başın dörtte biri kadar olduğunu ve farz olan meshin yerine gelmesi için en az başın dörtte birinin mesh edilmesi gerektiğini savunurlar.⁴⁹

Başın asgari düzeyde mesh edilmesi hakkında Malikiler ve Hanbelilerin geneli, diğer fukahâdan farklı düşünerek başın tamamının mesh edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵⁰ Diğer taraftan, Maliki fukahâdan başın tamamının mesh edilmesi konusunda erkek ve kadınların eşit olduğunu ifade eden muhtar görüşün yanında⁵¹ erkekler için başın tamamının, kadınlar için ise başın ön tarafının mesh edilmesinin yeterli olduğunu beyan eden ikinci bir görüş de aktarılmaktadır.⁵² Bu konuda Hanbelilerin görüşü Malikilerin görüşü ile örtüşmektedir.⁵³

Başın tamamının mesh edilmesi gerektiğini ifade eden fukahânın delili de yine el-Mâide süresinin altıncı ayetidir. Bunlar, ayette geçen "be" harfinin ilsâk (değme/yapışma) için olduğunu dolayısıyla ayette umumun yani başın tamamının mesh edilmesi gerektiğini söylerler. Sünnetten delil olarak Abdullah b. Zeyd'den (v. 63/683) yapılan şu rivayete "Hz. Peygamber (s.a.s.) iki eliyle

⁴² Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/115 vd.; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/399; Mahmûd, *İhtiyârâtî'l-İmâmi'l-Begavî*, 188 vd.

⁴³ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/115 vd.; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/399; Mahmûd, *İhtiyârâtî'l-İmâmi'l-Begavî*, 188 vd.

⁴⁴ Ebû Muhammed Alf b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Ebû Muhammed Alf b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, el-Muhallâ bi'l-âssâr fi şerhi'l-mucellâ bi'l-ihtisâr*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ty), 1/297-298; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/93; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/12; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348 vd.

⁴⁵ Gazzâlî, *el-Vasît*, 1/268; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249; İmrânî, *el-Beyân*, 1/124.

⁴⁶ Râfî, *Fethu'l-Aziz*, 1/354; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/398.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 1/4; Mahmûd, *İhtiyârâtî'l-İmâmi'l-Begavî*, 187-188.

⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Şahin), (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/428; Begavî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/316; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993/1414), 1/63-64; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 1/4; Burhânüddîn (Burhânü's-Şerfa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004), 1/36; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/7.

⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/7; Mahmûd, *İhtiyârâtî'l-İmâmi'l-Begavî*, 185 vd.

⁵⁰ Ebü'l-Kasım, Übeydullah b. Hüseyin b. Hasan el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefirî fi fikhî'l-İmâm Malik*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1428/2007), 1/17-18; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 1/19; İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 49; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/12; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348 vd.; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Girnâti, *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtasari Halî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1416), 1/292.

⁵¹ Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Hümeys Abdülhak, 3 Cilt. b.y.: ty, 124; İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 49; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/205.

⁵² Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/205.

⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/93; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/349.

*başının ön kısmından başlayarak ensesine doğru getirdi, sonra iki elini başladığı yere geri götürdü. ...*⁵⁴ yer vermekteler.⁵⁵

Begavî eserlerinde, müstakil bir başlık altında konu ile ilgili ayet ve hadislerle yer verdikten sonra fukuhanın görüşlerini aktarır, ardından farz olan meshin yerine gelmesi için en az nasiye miktarı kadar yerin mesh edilmesinin gerektiğine vurgu yaparak kendi görüşünü açıklar.⁵⁶

Begavî'ye göre, mesh ile ilgili ayetin zahiriyle başın tamamının mesh edilmesi gerektiği anlaşılır. Ancak sünnet ayetteki umumu nasiye miktarı ile tahsis etmiştir. Diğer taraftan başın meshi ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nasiye miktarından daha az kısmını mesh ettiğine dair hiçbir rivayetin olmaması da farz olan meshin nasiye miktarından daha az olamayacağını ortaya koymaktadır. Konu hakkında fukahâ ve Begavî'nin görüş ve delilleri incelendiğinde ihtilafın genelde ayetteki "be" harfi ile alakalı olduğu, rivayetlerin ve yorumlarının farklı olmasından kaynaklandığı görülür.

Yukarıdaki beyanattan Begavî'nin, mezkûr görüşünden dolayı mensup olduğu Şâfi mezhebinin görüşünün dışına çıktığı görülür. Begavî'nin görüşü, ayetin umum ifade ettiği dikkate alındığında Maliki ve Hanbelilerin görüşleri ile örtüşse de, sünnetin ayeti tahsis ettiğini ileri sürerek onların görüşlerinden ayrılmaktadır. Begavî'nin vurguladığı nasiyenin, başın dörtte birini ifade etmesi kabul edildiğinde onun Hanefiler ile aynı görüşte olduğu söylenebilir. Eğer nasiye, başın dörtte birinden daha az bir miktarı ifade ediyorsa Begavî'nin görüşü, Hanefilerin görüşü ile de örtüşmeyerek dört fikhî mezhebin dışında kalmaktadır. Hanefiler nasiyenin başın dörtte birine karşılık geldiğini beyan ederler.⁵⁷ Ancak İbn Hazm (v. 456/1064) ve Şâfililerden İmrânî (v. 558/1163), Hanefilerin bu orantılarına şiddetle karşı çıkarak nasiyenin başın dörtte birine mukabil olamayacağını ifade ederler.⁵⁸ Bununla birlikte yukarıda ifade ettiğimiz gibi Begavî ile birlikte Hanefilerden Tahavî ve Kerhî, Malikilerden Eşheb b. Abdülaziz, Ahmed b. Hanbel'den bir rivayet ve Hanbelilerden Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ gibi fakihler bu görüşü ile mezheplerinin müftâbih olan görüşlerine muhalefet etmektedirler.⁵⁹

3. Abdest Alırken Sargı Üzerine Mesh Ederek Namaz Kılanın İyileştikten Sonra Namazlarını İfade Etmesinin Gerekli Gerekmediği

İnsanoğlu canlı bir varlık olduğu için zaman zaman kazalara maruz kalması kaçınılmaz olmaktadır. Bu kazaların sonucunda bazen insanın vücut bütünlüğü bozulurken bazen organlarında yaralanmalar meydana gelmektedir. Bu durumda olan kişilerin ibadetlerini yerine getirebilmesi için dinimiz bazı kolaylıklar tanımıştır. Bu kolaylıklardan biri, abdestte yıkanması farz olan bir organın yaralanması sonucu sarıldıktan sonra bu sargının üzerine mesh edilebilmesidir. Bu durumda olan kişi iyileştikten sonra namazını iade edip etmeyeceği konusu fukahâ arasında tartışma konusu olmuştur.

Herhangi bir uzvu yaralanmış veya kırılmış kişinin uzvu cebire (atel), lusûk alçı vb. şeyler ile sarılmış ise abdest aldığı bu sargının açılması mümkün olmaz yahut mümkün ancak sargının açılması yaranın büyümesine veya geç iyileşmesine neden oluyorsa abdest alırken o uzvun sargısı üzerine mesh yaparak namazını kılması fukahâ tarafından caiz kabul edilmiştir.⁶⁰ Bu konuda fukahâ

⁵⁴ Müslim, "Tahâret" 7 (No. 235); İbn Mâce, "Tahâret", 51 (No. 434); Tirmizi, "Tahâret", 24 (No. 32).

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/93; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348 vd.

⁵⁶ Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 3/22; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/438 vd.; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/249.

⁵⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/318-319.

⁵⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/300; İmrânî, *el-Beyân*, 1/125.

⁵⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/318-319; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/4; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/12; İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 49; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 1/348, 351.

⁶⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/441; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/203; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1389/1970), 1/157; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/361.

arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, kişi iyileştikten sonra namazının iade/kazasının gerekip gerekmediği hususundadır.

Konu ile ilgili Şâfiî mezhebinde üç görüşün olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, sargı ister kişi abdestli iken ister abdestsiz olduğu halde sarılsın mutlak anlamda namazın iade/kazasının gerektiği şeklindedir. İmam Şâfiî ve Begavî bu görüşü tercih etmektedirler.⁶¹ İkincisi, her ne durumda olursa olsun sargı üzerine mesh yapıldığında sonradan namazın iadesine gerek olmadığıdır. Bu görüş İmam Şâfiî'nin diğer bir görüşü olup Müzenî ve Nevevî'nin de tercihidir.⁶² Üçüncüsü ise, sargı abdestli iken sarılmış ise namazın iadesinin gerekmediği, abdestsiz iken sarılıp üzerine mesh edilerek namaz kılınmışsa kişi iyileştiğinde kıldığı namazların iadesinin gerektiği yönündedir. Bu İmam Şâfiî'nin kavli-i kadim görüşü olup bazı talebelerinin de tercihidir.⁶³

Şâfiî mezhebi dışındaki fukahâ arasında açık bir ihtilaf bulunmamaktadır. Burada genel görüş, kişi sargıyı ister abdestli iken ister abdestsiz iken sarsın bunun üzerine mesh yaparak kıldığı namazlarının sahih olduğunu, iadesinin de gerekmediği şeklindedir. Hanefî,⁶⁴ Maliki,⁶⁵ ve Hanbelilerin müftâbih görüşü bu yöndedir.⁶⁶ Hatta Begavî, fukahânın çoğunun görüşünün böyle olduğunu ifade eder.⁶⁷

İbn Hazm; bu konuda fukahâdan ayrılarak bu durumda olan kişinin normal abdest alarak namazını kılacağını, sargı (atel, alçı vb. şeylerin) üzerine meshin gerekmediğini beyan eder.⁶⁸ İbn Hazm, Dâvûd ez-Zâhirî 'nin ve Zâhirî fukahânın görüşünün de böyle olduğunu ifade eder.⁶⁹

Konu hakkında Begavî tercihini, نظر (bakılır) kelimesi ile ifade etmektedir. Ona göre, sargıdan önce abdesti olmadan sargı yapılan kişi atel veya alçının üzerine mesh ederek namazını kılmış ise iyileştiğinde namazının iade etmesi gerekir. Eğer atel veya alçı vb. ile yara sarıldığında kişinin abdesti var idi ise Begavî bu durumda iki görüşün olduğunu; bunlardan azhar kavle göre namazının iadesinin gerektiğini söyleyerek tercihini beyan etmektedir.⁷⁰ Begavî, tercih sebebinin de bu gibi durumların insanların çok karşılaşmadığı nadir olaylar olmasıyla izah eder.⁷¹ Delil olarak Hz. Ali'den rivayet edilen "Bileğim kırılmıştı. (Hz.) Peygamber'e (s.a.s.) sordum, bana sargının üzerine mesh etmemi söyledi."⁷² haberine yer vermiştir.⁷³

Nevevî, Begavî'nin bu meselede fukahâ arasında infirada düştüğünü, (tek kaldığını) mezhebin dışındaki fukahânın genelinin görüşünün namazın iadesinin gerekmediği yönünde olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁴ Atel veya alçı üzerine mesh ederek namaz kılan kişinin iyileştikten sonra namazlarının iadesinin gerektiğini ifade eden Begavî, bu görüşü ile dört mezhebin müftâbih görüşlerine ihtilaf etmiş olmaktadır.

⁶¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/60; Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/279; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdilazim Mahmud Uddeyb (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1428/2007, 1/202-23; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/221; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/418.

⁶² Müzenî, *Muhtasar*, 1/48-49; Cüveynî, *Nihâye*, 1/202-23; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/222; Gazzâlî, *el-Vasît*, 1/391-392; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/329.

⁶³ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/279; Merverrûzî, *et-Ta'likâ*, 1/443; Cüveynî, *Nihâye*, 1/202; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/221; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/329.

⁶⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/442; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i'*, 1/14.

⁶⁵ Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (b.y.: ts.), 30.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/204.

⁶⁷ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/418.

⁶⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/316.

⁶⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/300.

⁷⁰ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/418.

⁷¹ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/418.

⁷² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/348.

⁷³ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/279; Begavî, *et-Tehzîb*, 1/418; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i'*, 1/14; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 30; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/204.

⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/329.

Mevzu hakkında fukahâ arasında ihtilafın genelde atel, alçı vb. şeylerin kırılan organın üzerine konulduğunda abdestin şart olup olmadığından kaynaklandığı görülmektedir. Abdesti şart koşanlar namazın iadesinin gerektiğini, abdesti şart koşmayanlar ise namazın iadesinin gerekmediğini beyan ederler.⁷⁵ Begavî ise burada var olan durumu nadir rastlanan bir durum olarak değerlendirerek her iki durumda da namazın iadesinin gerekliliğini ifade eder. Bu gibi durumlarda namazın iadesinin gerekmediğini ifade eden fukahânın görüşünün daha muteber olduğunu düşünüyoruz. Çünkü fukahânın bu konuda ileri sürdükleri haberlerde cebirenin üzerine mesh edilmesi ifade edilirken namazın iadesi ile ilgili herhangi bir emir veya tavsiye yapılmamış olmasıdır. Ayrıca bunlar Begavî'nin ifade ettiği⁷⁶ gibi çok nadir rastlanan durumlar değildir. Velev ki nadir olsa da bazen uzun sürebileceği de mümkün olduğundan insanlara meşakkat vereceği, bu durumlarda kılınan namazların iade edilmesinin insan için ikinci bir meşakkat oluşturacağı da ortadadır.

4. İmamlık Yapmada Kârî, Fakih ve Müttakînin Önceliği

Peygamber Efendimizin (s.a.v) icra ettiği ve İslam dininde lider/liderlik anlamına gelen imam/imamlık, önemli bir görev olarak kabul edilmektedir.⁷⁷ Bu görevi yerine getiren kişilerde fazilet ve kemal yanında kıraat, fıkıh, vera (takva) gibi bazı bilgi ve meziyetlerin bulunması gerekli görülmektedir.⁷⁸ Bu vasıflara sahip kişiler, imamette, kendisinde mezkûr vasıflar bulunmayanlardan daha liyakatli kabul edilir. İmamet makamı, ittiba makamı olduğundan yukarıdaki vasıflardan çoğu kimde bulunuyorsa o kişi makama liyakatte önceliklidir.⁷⁹ Bu vasıflardan biri veya ikisinin birden çok kişide bulunması durumunda hangisinin imamlık yapmaya liyakatli olacağı fukahâ arasında ihtilafıdır. Begavî, bu konudaki tercihi ile Hanefi, Maliki, Şâfiî ve Hanbeli mezheplerindeki müftâbih görüşe muhalefet etmiştir.

Konu ile ilgili fukahânın ittifak ettiği konular:

- Yukarıda beyan edilen sıfatlara sahip olan kişi, o vasıflara sahip olmayanlara göre önceliklidir.⁸⁰
- Kendisinde daha çok sıfat bulunan kişi, az bulunana göre önceliklidir.⁸¹
- Kârî,⁸² namazda okunması vacip olan kıraate sahip olmayan fakih ve müttakîye göre önceliklidir.⁸³
- Caminin görevli imamı, kendisinden daha fakih, kârî ve müttakî olsa dahi görevli olmayana göre önceliklidir.⁸⁴
- Ev sahibi (imamlık yapacak kadar kıraati iyi ise), kendisinden daha fakih, kârî ve müttakîye göre önceliklidir.⁸⁵

⁷⁵ Burada fukahâdan Şafiî mezhebinin dışındakiler kast edilmektedir zira Şafiîlerde müftâbih görüşe göre cebirenin abdestli iken kırık yerin üzerine konulması şarttır. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/329.

⁷⁶ Begavî, *et-Tehzîb*, 1/419.

⁷⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 248.

⁷⁸ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/352.

⁷⁹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/352.

⁸⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*; 1/157; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282.

⁸¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282.

⁸² Kârî, Kur'an okumada ihtisası olan. İlk dönemlerde Kur'an'ı ve muhtesamı, sünneti iyi bilen anlamında kullanılmıştır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 292.

⁸³ Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 4/333.

⁸⁴ Şafiî, *el-Ümm*, 1/185; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, (b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/187; Begavî, *et-Tehzîb*, 2/287; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 3/398; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/151; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/284.

⁸⁵ Şafiî, *el-Ümm*, 1/183, 185; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/69; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 2/63; Merverrûzî, *et-Ta'likâ*, 2/1070; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/187; Begavî, *et-Tehzîb*, 2/287; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Muhammed Züheyr eş-Şavîş - Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mektebetü'l-İslâm, 1403/1983), 3/398; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/150-151; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/284; Mevâk, *et-Tâc*, 2/469.

İmamlık yapmada kârî, fakih ve müttakînin önceliği konusunda Şâfiî fukahâsı dört farklı görüş ileri sürmüştür. Bunlardan birinci görüşe göre imamlık yapmakta müttakî kişi, fakih ve kârîye göre öncelikli kabul edilmektedir.⁸⁶ Ebû Muhammed el-Cüveynî (v. 438/1047),⁸⁷ Mütevellî ve Begavî bu görüşü savunmaktalar.⁸⁸

Şâfiî mezhebindeki ikinci görüşe göre imamlık açısından Fatiha'yı doğru okuyacak kadar kıraate sahip fakih, kıraatte mahir olsa dahi kârî ve müttakîye tercih edilir.⁸⁹ Bu görüş, Şâfiîlerden Mâverdî ve Rûyânî'den (v. 502/1108) bir rivayet olup Şirâzî (v. 476/1083) ve Gazzâlî (v. 505/1111) gibi birçok Şâfiî'nin kesin olarak tercih ettikleri⁹⁰ ve mezhep içerisinde müftâbih olan görüştür.⁹¹

Şâfiî mezhebindeki üçüncü görüşe göre imamlık bakımından kârî, hem fakih hem müttakîden önceliklidir. Bu görüş sahiplerine göre ikinci sırada fakih daha sonra müttakî gelmektedir. Şâfiîlerden İbnü'l-Münzir (v. 319/930) bu görüşü ileri sürmektedir.⁹²

Şâfiî mezhebindeki dördüncü görüşe göre ise imamlık yapmada öncelik açısından fakih ve kârî eşitlerdir. Biri diğere tercih edilemez.⁹³ Bu görüşü Rûyânî ifade etmiş, Râfiî (v. 623/1226) ve Nevevî de ona uymuşlardır.⁹⁴ *Muhtasar*'da Şâfiî'nin görüşünün de bu şekilde olduğu aktarılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca Şâfiî mezhebinde mezkûr sıfatları taşıyan kişilerden yaşı daha büyük olan imamette önceliklidir. Burada da eşit sıfatlar devam ederse nesep bakımından faziletli olanın öncelikli olduğu kabul edilmektedir.⁹⁶

İmamlık yapmada kârî, fakih ve müttakînin önceliği konusunda Şâfiî mezhebi dışındaki fukahâdan da dört görüş dikkat çekmektedir. Bunlardan birinci görüşe göre imamlıkta fakih, kârî ve müttakîye tercih edilmektedir. Bu görüş sahiplerine göre ikinci sırada kârî, üçüncü sırada müttakî gelmektedir. Hanefilerin sahih görüşü, Malikilerin mezhepte müftâbih görüşü bu şekildedir.⁹⁷ Evzâî (v. 157/774) ve Ebû Sevr (v. 240/854) de bu görüşü savunurlar.⁹⁸

Konu hakkında fukahânın ikinci görüşüne göre imamlık yapmaya öncelikli kişi, namazın farz ve sünnetlerini ve namazı bozan durumları bilmek şartıyla kârîdir. Daha sonra fakih ondan sonra da müttakî gelmektedir. Hanbeli mezhebinin müftâbih görüşü ve fukahâdan Süfyân es-Sevrî, Ebû Yusuf (v. 182/798), İshak b. Râhûye (v. 238/853), Şevkânî (v. 1250/1834) ve bazı Hanefiler bu görüşü tercih etmektedirler.⁹⁹

⁸⁶ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286; Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 4/332; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282.

⁸⁷ Ebû Muhammed Rûknü'l-İslâm Abdullâh b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî, Şâfiî fakihî ve müfessirdir. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin babasıdır. Bk. Gözübenli, Beşir, "Cüveynî, Rûknü'l-İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, 8/144.

⁸⁸ Cüveynî, *Nihâye*, 2/416; Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286; Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 4/332; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 1/355.

⁸⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 2/352; Merverrûzî, *et-Ta'likâ*, 2/1068; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/186; Cüveynî, *Nihâye*, 2/415-416; Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 4/332; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 1/355-356; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî el-fâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/486.

⁹⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 2/352; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/280; Gazzâlî, *el-Vasît*, 2/228; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282.

⁹¹ Merverrûzî, *et-Ta'likâ*, 2/1068; Cüveynî, *Nihâye*, 2/415; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/280; Râfiî, *Fethu'l-Aziz*, 4/329, 332; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 1/355-356.

⁹² Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf (Riyad: Dârü't-Tayyibe 1405/1985), 4/149; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282; Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 1/486.

⁹³ Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 1/486.

⁹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/280; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 1/356.

⁹⁵ Müzenî, *el-Muhtasar*, 1/136; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/282.

⁹⁶ Merverrûzî, *et-Ta'likâ*, 2/1068; Cüveynî, *Nihâye*, 2/416-417; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/280; Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

⁹⁷ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 2/63; Kadî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 251; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/41-42; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 1/157-158; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/153; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/57; Mevâk, *et-Tâc*, 2/469.

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/133-134; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 4/336, 339; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dımaşkî, *el-Müdbî fi şerhi'l-mukni*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/69-70.

⁹⁹ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' Ebû Ya'lâ, *et-Ta'liku'l-kebir fi'l-mesâ'il-il-hilâfiyye beyne'l-e'imme*, thk. Muhammed b. Fahd b. Abdülaziz el-Fureyh. Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 1435/2014.; Dârü'n-Nevâdir, 1435/2014), 2/386; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 1/157-158; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/133-134; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*,

İmamlık yapmaya ehil kişiler hakkında fukahâdan nakledilen üçüncü görüşe göre kârîin, fakih ve müttakîye tercih edilmesi vacip kabul edilmektedir. Bu görüşü savunanlara göre kârîden sonra fakih ondan sonra da müttakî gelmektedir. Bunlara göre hak etmeyen birinin tercih edilmesi caiz değildir. Kendisinden yapılan bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel ve bazı Hanbeliler de bu görüşü tercih etmişlerdir.¹⁰⁰

Mesele hakkında fukahânın yer verdiği diğer görüşe göre ise kârînin, fakih ve müttakîye tercih edilmesi mendup kabul edilmektedir. Bu görüşe göre kârîden sonra fakih ondan sonra da müttakî tercih edilmelidir. Fukahâdan İbn Hazm bu görüşü tercih etmektedir.¹⁰¹

Konu ile ilgili görüş sahiplerinin delillerine bakacak olursak; birinci görüş sahipleri, fakihin kârî ve müttakîye tercih edilmesi konusunda delil olarak sünnet ve kıyas'a müracaat ederler. Onlar, Hz. Aişe'nin (ra) "*Ebû Bekir'e söyleyiniz, mü'minlere namaz kıldırın.*"¹⁰² rivayetine binaen, sahabe içerisinde Hz. Ebû Bekir'den kıraatı daha iyi olan birçok kişi olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onu imamette tercih ettiğini beyan ederler. Kıyasen de fakihin, imametü'l-kübreye kârî'den daha liyakatli olduğunu savunmuşlardır. İmametü'l-kübreye layık olan birinin namazda imamete tercih edilmesi evleviyetle kabul edilmelidir.¹⁰³

Fakahadan kârîyi, fakih ve müttakîye tercih edenler görüşlerini, "*Üç kişi oldular mı, içlerinden biri onlara imam olsun. İmamlığa en lâyık olanları Kur'an'ı en iyi okuyanlarıdır.*"¹⁰⁴ rivayeti ile delillendirmektedir.¹⁰⁵

Kârînin, fakih ve müttakîye tercih edilmesinin vacip olduğunu beyan eden fukahâ, Hz. Aişe'den yapılan rivayetle birlikte; "*Kim bir topluluğa önderlik ederse ve aralarında Allah'ın (cc) Kitabını kendisinden daha çok okuyan bulunursa, kıyamet gününe kadar sefalet içinde kalır.*"¹⁰⁶ hadisine de yer verir. Hanbelilerden Kadı Ebû Ya'la ve Mecdüddîn İbn Teymiyye, kârînin diğerlerine tercih edilmesinde sahabenin icmanın olduğunu ifade ederler.¹⁰⁷

Kârînin fakih ve müttakîye tercih edilmesinin vacip değil mendup olduğunu kabul eden fukahâ, Hz. Ebu Bekir (ra) namaz kıldırıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ittiba etmesinden hareketle, eğer kârînin fakih ve müttakîye tercih edilmesi vacip olsaydı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) namazda Hz. Ebu Bekir'e ittiba etmemesi gerekirdi derler.¹⁰⁸

Begavî, *et-Tehzîb*'inde **باب صفة الأنمة** (İmamlık yapanların vasıfları) başlığı altında konuyu inceler. Begavî, burada da konu ile ilgili rivayete yer verdikten sonra imamette liyakat açısından dikkate alınması gereken altı niteliğin olduğunu ifade eder.¹⁰⁹ Bunları (الورع) takva, (الفقه) fıkıh bilgisi, (القراءة) namazda farz kıraatı yerine getirecek kadar okuma, (الهجرة) ilk müslüman olan ya da Dâru'l-Harbden Dâru'l-İslama ilk gelen, (السنن) yaş ve (النسب) soy şeklinde sıralamaktadır.¹¹⁰ Begavî, bunlardan kesbî (çalışmakla elde edilen: takva, fıkıh, kıraat ve hicret)

4/335-336;Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/57; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/105-106; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şaban (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 2/328.

¹⁰⁰ Ebû Ya'la, *et-Ta'liku'l-kebîr*, 2/386; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/106, 136.

¹⁰¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/121-122.

¹⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî el-Cu'fî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Mustafa Dayb el-Boğa (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), "Ezân", 11, (No. 664, 678); Müslim, "Salât", (No. 94); İbn Mâce, "Salât" 142 (No. 1232).

¹⁰³ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 2/63; Kadî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 251; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/41-42; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î'*, 1/157-158; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/153; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/57; Mevvâk, *et-Tâc*, 2/469.

¹⁰⁴ Müslim, "Mesâcid", (No. 672); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/127.

¹⁰⁵ Ebû Ya'la, *et-Ta'liku'l-kebîr*, 2/386; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î'*, 1/157-158; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/133-134; Makdisî, *es-Şerhu'l-kebîr*, 4/335-336;Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/57; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/105-106; Aynî, *el-Binâye*, 2/328.

¹⁰⁶ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Ebû Muâz Tarık b. İvedullah b. Muhammed-Ebü'l-Fadl Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüsynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995), 5/28.

¹⁰⁷ Ebû Ya'la, *et-Ta'liku'l-kebîr*, 2/388; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/106, 136.

¹⁰⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/124-125.

¹⁰⁹ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

¹¹⁰ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

olanlara sahip olan kişinin, kesbî olmayanlara (yaş ve neseb) göre öncelikli olduğunu söyler.¹¹¹ Yapmış olduğu sıralamadan da anlaşılacağı gibi Begavî, kesbî sıfatlardan takvayı, ilk sıraya alarak imamette aynı sıfatlara haiz olan kişiler arasında mutakinin fakih ve kârîye göre öncelikli olduğunu vurgular.¹¹² Begavî tercih gerekçesini de, “Namazın erkânını eksiksiz yerine getiren muttaki, imamlığa fakih ve kârîden daha çok layıktır. Çünkü imamet, Allah (cc) ile kulları arasında bir elçiliktir.” şeklinde açıklar. Ayrıca Begavî, “...Allah (cc) katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır...”¹¹³ ayetinden hareketle toplumun en iyilerinin imamlık yapması gerektiği kanaatindedir.¹¹⁴

Begavî, imamette müttakiden sonra fakihin ardından kârînin geldiğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, bu sıfatlarda eşit olan kişilerden ilk hicret yapan öncelikli olur. Yine eşitliğin bozulmaması durumunda yaşın büyük olması, yaşların eşit olması halinde de neseb dikkate alınır.¹¹⁵ Begavî'nin fakihî kârîye tercih etmesinin nedenini ise namazda okunacak kıraatin sınırlı, namazın sıhhat ve butlanını etkileyen şeylerin sınırsız olmasıdır. Zira o, namazın sahih olmasını sağlayacak bilgiyi fakihin bileceğinden hareketle fakihî kârîye tercih etmektedir.¹¹⁶

Begavî ve diğer fukahânın görüşlerine bakıldığında ihtilafın, konu ile ilgili rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklandığı görülmektedir. Rivayeti zahiri bakımdan değerlendirenler, imamette kârîyi, fakih ve müttakîye tercih etmiştir. Rivayeti mana yönüyle değerlendiren fukahâ ise fakihî, kârî ve müttakîye tercih etmiştir. Begavî ise burada fukahâdan ayrılarak akli delilden hareketle namazda huşuun önemli olduğunu, bunun ise takva ile mümkün olacağına vurgu yapmıştır. Begavî bu görüşü ile dört fikhî mezhebin müftâbih görüşlerine muhalefet etmiştir.

Sonuç

Selef-i sâlihîn tarafından genelde taklitten kaçınılması gereğinin ifade edildiği bilinmektedir. Bunula birlikte hicri III. yüzyıldan itibaren ekser fukahânın, bir müctehidin etrafında bir araya gelerek fikhî görüş ve tercihlerini bu çerçevede oluşturdukları malumdur. Bu gelenek günümüze kadar da devam edegelmiştir. V. Asrın sonu ve VI. Asrın ilk çeyreğinde yaşayan Begavî'nin de genelde bu geleneği sürdürdüğü söylenebilir. Tefsir, hadis, kıraat ve fıkıh alanında eserler ortaya koyan Begavî'nin, fıkıh alanda telif ettiği *et-Tehzîb*'ine sonraki Şâfiî fukahâ çok ictibasta bulunmuştur. Bu da Begavî'nin, halefleri üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Begavî, abdest ve gusûlde gereğinden fazla kullanılan suyun israf olduğu hakkında dört mezheple ittifak etmekte olup israfın hükmü hakkında muhalefet etmiştir. Onlar ilgili naslardaki nehyin keraheye delalet ettiğine, Begavî ise tahrimde delalet ettiğine kâni olmuştur. Diğer taraftan günümüzde suya olan ihtiyaç dikkate alındığında suyun israfının haram olarak nitelendirilmesinin gereği öne çıkmaktadır.

Begavî'nin muhalif olduğu konulardan biri de abdestte başın meshinin miktarı hakkındadır. Cumhurdan farklı olarak o, abdestte farz olan meshin miktarının nasiyeden az olmamasını zorunlu görmektedir.

Mezheplerin tamamı abdest alırken sargı üzerine mesh yaparak namazını kılan kişinin iyileştikten sonra namazını iade etmesinin gerekmediği kanaatindedir. Begavî, bu konuda infirad ederek namazın iadesinin gerekeceğini savunmaktadır. Bu konuda cumhurun, hükmü kolaylık

¹¹¹ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

¹¹² Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

¹¹³ el-Hucurât 49/13.

¹¹⁴ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

¹¹⁵ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

¹¹⁶ Begavî, *et-Tehzîb*, 2/286.

premsibine bina ettiği, Begavî'nin ise sargı üzerine meshi nadirattan kabul edip mantıki bir çıkarım yaptığı anlaşılmaktadır.

İmâmette öncelik konusunda Hanefi, Maliki ve Şâfiî mezhepleri fakihin, Hanbeliler kârînin, Begavî de müttâkinin imâmette öncelikli olduğunu kabul etmektedir. Begavî'nin müttâkiyi tercihinde namazın sıhhati ve huşu ile kılınmasını esas aldığını söyleyebiliriz.

Begavî, görüşlerini serdederken bir mezhebe veya herhangi bir fakihin görüşüne uygun olmasından ziyade, muteber gördüğü bir delile uygun olmasını yeğlemiştir. Ele aldığımız konularda Begavî'nin görüşleri, münferit olarak bazı fukahânın görüşleri ile örtüşse de dört mezhebin müftâbih görüşleri ile ihtilaflı olduğu görülmüştür. O, dört mezhebe muhalif görüşlerini bazen ilgili nassları farklı yorumlayarak bazen de kıyas ve mantıki çıkarım yaparak ortaya koymuştur.

Çalışmamızın neticesinde Begavî'nin dört mezhebin müftâbih görüşlerine ihtilaf ettiği konuların bazılarında Begavî'nin bazılarında ise dört mezhebin görüşlerinin tercihe şayan olduğu kanaatindeyiz.

Bu çalışmada yer verilen konuların, sınırlı olsa dahi, günlük hayatta sık karşılaşılmaması sebebiyle mukayeseli olarak çalışılması faydalı olacaktır.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi / <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Firat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Firat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: RA (%50), ES (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: RA (%50), ES (%50) Veri Analizi Data Analysis: RA (%50), ES (%50) Makalenin Yazımı Writing up: RA (%50), ES (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: RA (%50), ES (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Ramazan Aydemir – Erdoğan Sarıtepe

Kaynakça | References

- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şaban (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000).
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *et-Tehzîb fî fikhi'l-İmâmi's-Şafiî*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavvid. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Şerhu's-sünne*. thk. Muhammed Züheyr eş-Şavîş - Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr vd., Riyâd: Dâru Taybe, 4. Basım, 1409/1997.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Mesâbîhu's-sünne*. thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî-Muhammed Selim İbrahim-Cemal Hamdî ez-Zehebî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Cemâatun mine'l-Ulemâ. 9 cilt. Mısır: Metbe'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Sultaniyye Basımı, 1311.
- Burhâneddîn el-Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz. *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye ve Dâru's-Sirâc, 1431/2010.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselam Muhammed Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdilazim Mahmud Uddeyb. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk. *Sünenî Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnuut - Muhammed Kamil Karabelelî. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *et-Ta'liku'l-kebîr fi'l mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme*. thk. Muhammed b. Fahd b. Abdülaziz el-Fureyh. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1435/2014.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005-1426.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fî'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrahim-Muhammed Muhammed Tâmer. Kahire: Dâru'l-İslam, 1418.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1412/1992.
- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebî'l-Kasım. *el-Gâye fî ihtisâr'n-nihâye*. thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ'. 8 cilt. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1437/2016.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1386/1966.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li İbn Battâl*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. Riyad: Mektebeti'r-Rüşd, 2. Basım, 1423/2003.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. b.y.: ts.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev essbetehü'l-'ayân*. thk. İhsan Abbâs. 8 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm. *el-Muhallâ bi'l-âssâr fî şerhi'l-mücellâ bi'l-ihisâr*. thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî. 12 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- İbn Kâdî Şuhbe, Ebû's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Hafız Abdu'l-Âlim Han. Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1407.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Turkî. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şafi'iyyin*. thk. Ahmed Ömer Haşim vd. b.y.: Mektebeti's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1993/1413.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme. *el-Muğnî lî İbn Kudâme*. thk. Komisyon. 10 cilt. Kahire: Mektebeti'l-Kahire, 1388-1389/1968-1969.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 3. Basım, 1914.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh. *el-Mübdî fî şerhi'l-muknî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu kenzü'd-dekâik*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh. *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. b.y.: Metbeati'l-Sünneti'l-Mahammediyye, 1369.
- İbnü'l-Cellâb, Übeydullah b. Hüseyin b. Hasan. *et-Tefrî fî fikhi'l-İmâm Malik*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Câmi'u'l-ümmehât*. thk. Ebû Abdurrahman el-Ahdarî. b.y.: el-Yemâme, 2. Basım, 1421/2000.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed. *el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*. thk. Ayman Nasru'l-Ezherî-Seyyid Muhî. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1417/1997.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*. thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1405/1985.
- İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Kasım Muhammed en-Nûrî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.
- Kâdî Abdülvehhab, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr. *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. thk. Hümeş Abdülhak. b.y.: ts.
- Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-târih. (et-Turasü'l-İslâmî fî mektubâti'l-âlem el-mahtûtât ve'l-metbû'ât*. Kayseri: Dâru'l-Ukbâ, 1422/2001.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2. Basım, 1486/1986.
- Mahmûd, Ahmed Ahmed Taha Şuayb. *İhtiyârâti'l-İmâmî'l-Begavî el-fikhiyyeti fî'l-ibâdât*. b.y.: 2021.
- Makdisî, Şemsuddin Ebû'l-Ferec, Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme. *Şerhü'l-kebir*. thk. Abdullah b. Abdülmühsîn et-Türkî- Abdülfettâh Muhammed el-Halvî. Kahire: Hicr, 1410/1995.
- Maverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebir fî fikhi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî vehuve şerhu muhtasari'l Müzenî*. thk. ve tlk. Ali Muhammd Muavviz - Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1419/1999.
- Merverrûzî, Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed. *et-Ta'likatu li'l-Kâdî Hüseyin*. thk. Ali Muhammd Muavviz-Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud. Mekke: Mektebetü Nezâr, ts.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Kahire: Metbeati'l-Halebî, 1356/1937.

- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1416/1994.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Metbe'ati İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl. *Muhtasaru'l Müzeni fi furu's-şâfiyye*. Tashih: Ebî Âmir Abdullah Şerafeddin ed-Dâğıstânî. 2 cilt. Riyad: Dâru Medâric, 1440/2019.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 9 cilt. Kahire: Dâru'l-Münîre, 1344-1347.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. thk. Züheyr eş-Şavîş. Beyrut: Mektebeti'l-İslâmî, 3. Basım, 1412/1991.
- Râfiî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Fethu'l-'azîz fi Şerhi'l-Vecîz. (eş-Şerhu'l-kebîr)*. b.y.: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed. *Bahrü'l-mezheb fi furû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. thk. Tarık Fethi es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmîyye, 2009.
- Sadî, Ebû Cayib. *el-Kâmûsi'l-fıkhî lugat ve istilâhen*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1408/1988.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaut, Mustafa Turkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993/1414.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-Şâfi'ıyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed Tânehî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî. Kahire: Dâru'l-Hicr, 2. Basım, 1413.
- Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1415/1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Ebû Muâz Tarık b. İvedullah b. Muhammed-Ebü'l-Fadl Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Affüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân. *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1417/1997.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Dâru's-Sadır, 2. Basım, 1995.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Bir grup araştırmacı. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.